

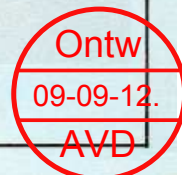

G. Romeyns.

Het Castelhof

TE
SINT MARTENS
BODEGEM

BODEGEMSE KULTURELE WERKGEMEENSCHAP
SINT-MARTENS-BODEGEM

VOORWOORD

Sint-Martens-Bodegem verschijnt niet alleen als een bezienswaardigheid in het hedendaagse Pajottenland, het vertoont ook op tal van plaatsen sporen van een boeiend verleden. Eén ervan is het Castelhof, hoewel de moderne, met veel smaak gebouwde kapel vóór het "hof" alleen getuigenis aflegt van de religieuze stijl van een zeer recente tijd.

De geschiedenis van het "hof" zelf voert ons echter vele eeuwen terug, tot op een punt waar de bekende bronnen zwijgen en alleen nog hypothesen kunnen worden geformuleerd.

Gilbert Romeyns neemt ons mee op die weg, die hij met veel liefde en geduldig bronnenonderzoek voor ons verkende. De resultaten van zijn navorsingen verdienen onze belangstelling : ze lijken ons o.m. duidelijk aan te tonen dat het Castelhof de zetel was van een voormalige Bodegemse heerlijkheid.

Hopelijk zal van het uiterst verdienstelijk werk van dhr. Romeyns een aansporing uitgaan voor verder onderzoek.

Dr. Valéry Janssens

HET CASTELHOF TE SINT-MARTENS-BODEGEM

Inleiding

Het Castelhof heeft in de geschiedenis van Sint-Martens-Bodegem een zeer voorname rol gespeeld. Het belang ervan wordt echter door velen, ook door bekende geschiedschrijvers, al te zeer onderschat en zelfs genegeerd. Waar A. Wauters in zijn "Histoire des Environs de Bruxelles" handelt over Bodegem, maakt hij er geen gewag van, Dr. J. Verbesselt vermeldt het slechts terloops in zijn werk "Het Parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw". Deze beide geschiedschrijvers schijnen de mening toegedaan te zijn dat het zogenaamde Kasteel Marlier en het landhuis Storms kunnen beschouwd worden als de zetel van de twee voormalige Bodegemse heerlijkheden, de eerste afhangende van Dongelberg, de tweede van Gaasbeek. Dit is trouwens de algemene opvatting.

Zo schreef Arthur Cosyn in "Touring" van 1 april 1923 een artikel over de kerk van Bodegem. In dit artikel bracht hij eveneens de voormalige heerlijkheden ter sprake. In verband daarmee schreef hij dat «les deux habitations de plaisance qu'on voit autour de l'église, l'une au sud (het kasteel Marlier), l'autre à l'ouest (het landgoed Storms), doivent avoir remplacé les anciens châteaux seigneuriaux». Wij zullen nu even nagaan in hoever deze beide landhuizen als dusdanig in aanmerking komen.

In 1686 telde Bodegem als woningen : "de huysinghe van den Heer pastoor, 't Casteel van den heere Vequemans, 't Speelhuys van den heere Broeckmans, 't Speelhuys van den heere Hanoset, twee brouwerijen en herberghe ende twee winkels, 36 wooninghen van cossaerden" ¹. Op te merken valt dat in deze opsomming slechts sprake is van één kasteel, namelijk dat van "den heere Vequemans", heer van Bodegem en als dusdanig leenman van Dongelberg.

"'t Speelhuys van den heere Broeckmans", het huidige kasteel Marlier, stelt geen enkel probleem. Alle eigenaars ervan sedert 1440 zijn gekend. Het was achtereenvolgens in bezit van de families Van der Borght, van Sinnicke, de Vleminck, Jacobs, Maes, Focant, de Smeth, Fariseau, Broeckmans en Huysman. Dit brengt ons reeds diep in de 19e eeuw. Met uitzondering van Philip Maes was geen enkel van deze eigenaars betrokken bij het beheer van een van de beide heerlijkheden. Philip Maes was eigenaar van dit domein ten persoonlijke titel, en niet als bezitter van een heerlijkheid. Hij kwam op 25 juni 1595 in bezit van dit goed en het zou nog tot 1609 duren vooraleer hij de heerlijkheid onder Gaasbeek zou verwerven, en dit alleen nog maar tijdelijk, aangezien hij ze reeds in 1620 of 1621 terug moest afstaan. Dit goed was trouwens, evenals Honsem en Wolsem, leenplichtig aan de heer van Bodegem en dus achterleen van Dongelberg.

¹ Dr. G. Renson - De meierij van Gaasbeek, blz 5 (Overdruk "Eigen Schoon en de Brabander", LIIIe jg., nrs. 9 à 12).

Het “speelhuys” van de heer Hanoset kon nog niet gesitueerd worden. In 1673 is er sprake van Christophorus Hanose, “Ridder Raedt ende Rentmeester generaal van syne Conincklycke Maj.ts domeynen in den quartiere van Brussel” in verband met een pandgeving van een perceel grond op het Wolsemveld ². Indien deze heer Hanoset in Bodegem een speelhuis bezat, komt het landhuis Storms hiervoor in geen geval in aanmerking, aangezien dit laatste in het betreffende jaar, 1678, in bezit was van Jan de Ro, baljuw van Liedekerke. Noch deze Jan de Ro, noch een van de vroegere of latere eigenaars van dit goed, was betrokken bij het beheer van een Bodegemse heerlijkheid.

Als zetel van een van de voormalige Bodegemse heerlijkheden vallen de landhuizen Marlier en Storms dus buiten beschouwing. Men kan zich tenslotte zelfs afvragen in hoever er van een kasteel of zetel van de heerlijkheid onder Gaasbeek wel sprake kan zijn. Alles wijst er immers op dat deze heerlijkheid rechtstreeks van Gaasbeek uit beheerd werd, uitgezonderd dan ten tijde van Philip Maes. De zeer problematische mogelijkheid dat dit misschien ook wel het geval kan geweest zijn ten tijde van de familie Pipenpoy dient nog nagegaan te worden.

Uit wat voorafgaat, zal zeker voldoende blijken dat de opvatting van Arthur Cosyn e.a. geenszins met de werkelijkheid strookt. Als zetel van een heerlijkheid komt alleen “t Casteel van den heere Vequemans”, het Castelhof, in aanmerking. Hierdoor wordt het geschiedkundig belang van de landhuizen Marlier en Storms niet ontkend, maar wel enigszins gerelativeerd. Uit de geschiedenis van Bodegem zijn zij echter niet weg te denken.

De heerlijkheid onder Dongelberg

Gezien de samenhang tussen het Castelhof en de heerlijkheid onder Dongelberg. laten wij een beknopt overzicht volgen van de geschiedenis van deze heerlijkheid. Wanneer en in welke omstandigheden zij in bezit van Dongelberg gekomen is. blijft een open vraag. Verscheidene mogelijkheden worden vooropgezet ³. De heerlijkheid werd door Dongelberg in leen gegeven aan plaatselijke leenmannen die de dorpsnaam als familienaam gingen gebruiken. In 1086 wordt een Theodoricus van Bodegem vermeld. Daarna volgden Lambertus (ongeveer 1200), Arnoud (1220). Iwan Rufus, opnieuw Arnoud (1242) en Wouter. In 1266 werd door Arnoud van Bodegem in zijn kasteel de kapelanij van O.L. Vrouw opgericht.

Wouter van Bodegem verkocht in 1277 zijn tienden in Bodegem en Groot-Bijgaarden aan het Sint-Jansgasthuis te Brussel. Anderhalf jaar later werd de zogenaamde dorpskeure van Bodegem uitgevaardigd.

² A.R.A. nr. 802 (Schepengriffies St. M.-B.) blz 5.

³ Zie hieromtrent : “Sint-Martens-Bodegem en zijn rijk verleden” van dezelfde schrijver.

In 1336 was Bodegem in bezit van de familie van Immersele gevolgd door de familie van Liedekerke. In 1377 was Maria van Liedekerke vrouwe van Bodegem “volgens haren testamente daer by sy de Kercke van Beughem le (gateert) jaerelyck vier mottoenen “⁴. Zij vermaakte de heerlijkheid Bodegem aan haar nicht Joanna, dochter van haar zuster Aleydis en Gerardus van Ressegem. Joanna was gehuwd met Arnoud van Gavere en had een zoon, eveneens Arnoud. Volgens Wauters verkochten in 1384 Joanna en haar zoon de heerlijkheid aan Jan T'Serclaes, bisschop van Kamerijk. Doch in een opsomming van de heren van Bodegem staat deze Jan T'Serclaes niet vermeld en volgens diezelfde bron was “anno 1385..... heere van Bodegem heere van Liedekercke volgens d'oude chijnsrolle”⁵. Er is dus tegenspraak tussen deze laatste gegevens en de voorstelling van zaken door Wauters. Alleen een nauwkeurig onderzoek zou de juiste toedracht aan het licht kunnen brengen.

Hoe dan ook, het staat vast dat na de familie van Liedekerke de familie T'Serclaes in bezit kwam van de heerlijkheid Bodegem. Steeds volgens Wauters zou bisschop Jan T'Serclaes Bodegem af gestaan hebben aan zijn neef Jan. Deze was de zoon van de Brusselsche Schepen Everaert T'Serclaes, die op bevel of met medeweten van Sweder van Abcoude, heer van Gaasbeek vermoord werd. Ingevolge het huwelijk van Beatrijs T'Serclaes, dochter van Jan, met Hendrik van Aarschot, heer van Schoonhoven, ging de heerlijkheid in 1438 over naar laatstgenoemde familie. In 1453 was Jan van Aarschot, waarschijnlijk de zoon van Hendrik en Beatrix, heer van Bodegem.

Reeds het jaar nadien. “anno 1454 verhief Diericx van der Straeten ende wort heere van Bodegem volgens relief daer afsynde “⁶. Deze laatste werd opgevolgd door zijn zoon Jan (geciteerd in 1479 en 1506) en Philip, waarschijnlijk zijn kleinzoon.

Joanna van der Straeten, dochter van Jan, was gehuwd met Jan van Coudenberg. Hun dochter Maria huwde in 1504 met Andries van Douvrin, heer van Drogenbos, die aldus door erfenis Bodegem in zijn bezit kreeg. Na zijn dood kwam de heerlijkheid in bezit van achtereenvolgens zijn zoons Philip, priester (1561), Hugo en Adolf, en vervolgens, in 1565, van Louis van Douvrin, zoon van Adolf.

Wegens schulden en op verzoek van een van de schuldeisers, Catharina de Borchgrave, gevolgd door een dekreet van de Raad van Brabant, werd de heerlijkheid op 26 januari 1594 verkocht aan Jan de Walsche, die ingevolge zijn huwelijk met Barbara Vanderbeken in Bodegem reeds eigendommen bezat.

Jan de Walsche bleef gedurende 24 jaar in bezit van de heerlijkheid. Reeds in 1618 werd deze opnieuw verkocht en kwam zo in bezit van Francisco del Campo, langs zijn echtgenote verwant met de familie van Douvrin. Hij werd in 1655 opgevolgd door zijn zoon Jan Philip Alfons, die, volgens Wauters, bij zijn overlijden een zwaar belaste erfenis naliet. Ingevolge een nieuwe verkoop in 1676 ging de heerlijkheid over naar de familie Vequemans. In verband met deze verkoop en de erfopvolging in de schoot van de familie Vequemans. evenals met de latere, verkoop aan de graaf van

⁴ Kon. Bibl. Brussel - FONDS GOETHALS. nr. 216.

⁵ idem.

⁶ idem.

Tirimont, zijn de meningen verdeeld. Zoals wij verder zullen zien, is alle twijfel hieromtrent echter uitgesloten.

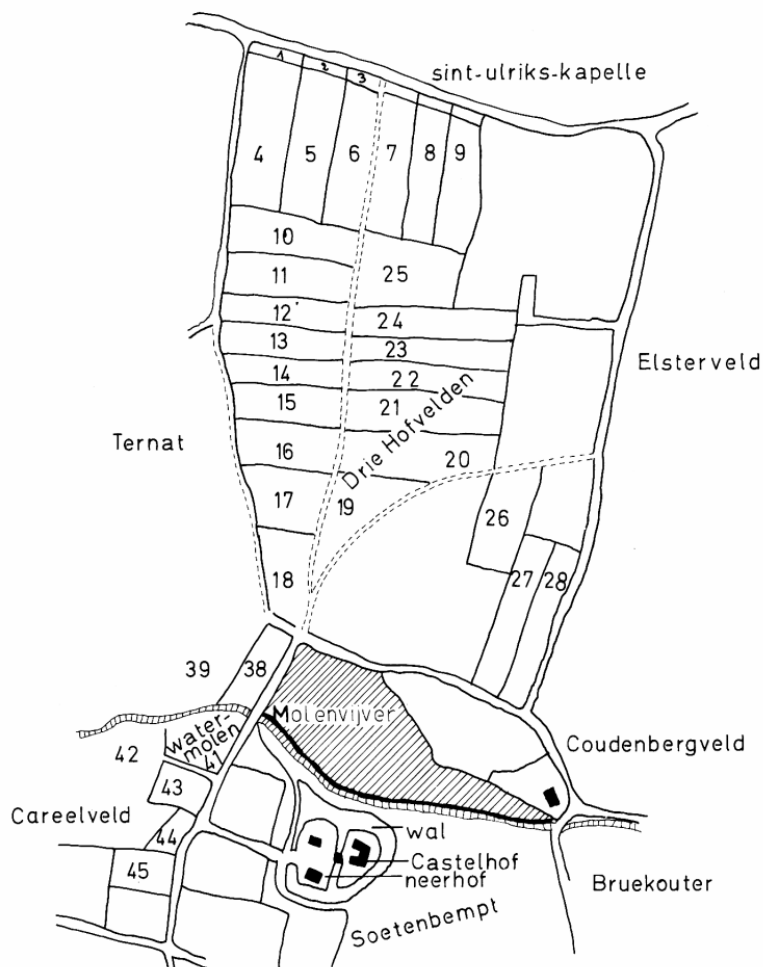
Het was Jan Vequemans, "Raedt ordinaris bv svnc Maj. Raede van Brabant", die de heerlijkheid van de del Campo's aankocht. Hij werd opgevolgd, waarschijnlijk in 1692, door zijn zoon Joannes. "Priester ende Canoninck (van) de Collegiale Kercke van St. Jacobs te Antwerpen ". Deze laatste stond ze nadien af aan zijn zuster Anna-Maria, gehuwd met Philippus Ignatius de Fierlant. Op 24 maart 1749 werd de heerlijkheid verkocht aan Charles Thomes Scockaert, graaf van Tirimont, kleinzoon van Louis Alexander die op 6 september 1687 in bezit gekomen was van het Gaasbeeks gedeelte van Bodegem. De verkoop van 1749 bleef echter beperkt tot de heerlijke rechten, zodat de families Vequemans en de Fierlant eigenaar bleven van hun bezittingen in Bodegem.

Door deze verkoop kwam een einde aan het tweeledig karakter van Bodegem. De heerlijkheid de Fierlant, zoals het Dongelbergse leen toentertijd genoemd werd, hield op te bestaan en Bodegem zou voortaan, tot het einde van het "ancien regime", in zijn geheel deel uitmaken van de heerlijkheid Gaasbeek.

De ligging - Het patrimonium

Het Castelhof is gelegen in het noordwesten van Bodegem, "ter plaetse genaempt den Soetenbempt", soms ook Voorde of Voorthaeghe geheten. Deze Soetenbempt wordt in het noorden begrensd door de Oosthoekstraat, die er, samen met de huidige Sint-Elooistraat ook de oostelijke grens van uitmaakt, in het zuiden door het gedeelte van de Sint-Martinusstraat in de Volksmond Diepestraat genoemd, in het westen door een deel van de Stationsstraat en een deel van de Molenstraat. Aangrenzende velden zijn (in dezelfde volgorde) te Hofvelden, het Cauwenbergveld, de Bruekouter, het Blok ten Daele of Blok de Ro, het Stretenveld en het Careelveld.

Gelegen op het laagste punt van Bodegem, wordt de Soetenbempt bespoeld door twee beken, allebeide Molenbeek genoemd. De eerste, gevormd door de Zibbeek of Plankenbeek en de Zierbeek die beide in Schepdaal ontspringen en in de nabijheid van het dorpscentrum samenvloeien, vervoegt zich een paar honderd meter vóór de watermolen bij de tweede (vroeger ook Steenvoordebeek genoemd) die haar oorsprong heeft in Dilbeek, de vijvers van de voormalige Sint-Wivinaabdij in Groot-Bijgaarden aandoet en verder een gedeelte van de grens vormt tussen Bodegem en Sint-Ulriks-Kapelle, om over Ternat en Essene, Teralfene te bereiken waar zij in de Dender uitmondt.

Castelhoeve en omgeving.

De Soetenbempt wordt thans doorsneden door de spoorlijn Brussel-Denderleeuw, met als gevolg dat de samenhang volledig verbroken is en aldus gevormde delen schijnbaar niets meer met elkaar gemeen hebben.

Het eigenlijke Castelhof met de bijhorende gronden omvat het gedeelte van de Soetenbempt tussen de beek in het noorden en in het oosten, de spoorlijn in het zuiden en de Molenstraat in het westen. De huidige oppervlakte verschilt niet zoveel van de vroegere.

Het kasteel heeft in de loop der tijden ongetwijfeld verscheidene verbouwingen ondergaan, o.m. in 1642, jaartal dat thans nog op de binnenkoer zichtbaar is. Waarschijnlijk vormen de midden- en linkervleugel het oudste gedeelte. Wanneer de rechtervleugel dan zou gebouwd zijn, kon nog niet achterhaald worden. Op een kaart van 1713 is het kasteel in L-vorm gebouwd, dus zonder de rechtervleugel, doch volgens een andere kaart uit dezelfde tijd (1712) was de rechtervleugel toen reeds

aangebouwd. Uit dit verschil in voorstelling is misschien wel af te leiden dat de rechtervleugel kan gebouwd zijn rond die jaren.

In 1594 werd het kasteel beschreven als “een groot schoon huis rontsomme int watere met een optreckende brugge daer aff die hoofden zijn gemetst, een sale twee neercamers, Capelle Cuecken, ende andere bovencamers alsoe tselve is staende in de prochie van buedeghem...”⁷.

Aan het kasteel was een neerhof verbonden. Het woonhuis met stallen stond rechts van de huidige toegangsdreef, dus langs de kant van de spoorweg. Links, langs de kant van de beek, stond de schuur. Dit neerhof was in hetzelfde jaar 1594 beschreven als “een schoon hoeve metten huisjes, schuere, peertstal, schaepstal, koijsstal, verckenstal, met eenen rijstal, coelhove, wagenhuijse, een opgemetselde poorte metten duijfhuijse daerop staende, liggende rontsomme int watere...”⁸.

Kasteel en neerhof waren dus omringd door een wal die ook het hoofdgebouw van de hoeve scheidde. Er was evenwel een verbinding tussen beide langs een ophaalbrug. Een tweede brug ten westen van het neerhof verschaftte toegang tot het ganse kompleks. Een gedeelte van deze wal is gebleven tot rond 1950. Een allerlaatste rest is nog te zien schuin tegenover de kapel, tussen de boomgaard en de autoparkeerplaats.

Vroeger was het kasteel toegankelijk langs een dreef die langs de beek naar de Diepestraat leidde. Door de aanleg van de spoorweg werd deze toegang echter onmogelijk gemaakt en bleef alleen nog de toegang langs de Molenstraat in gebruik. Welke gronden tot het oorspronkelijk domein behoorden, is niet meer te achterhalen. Als men ver genoeg in het verleden teruggaat, mag men aannemen dat toen het grootste deel van het dorp, met uitzondering dan van het Personaatgoed en de Rondenbos, tot het heerlijk domein behoorde. Doch de versnippering nam reeds vroeg een aanvang. Bepaalde gronden, o.a. Honsel, Wolsem en een deel van Droogenbroek, werden in leen gegeven, en zoals Bodegem zelf een leengoed van Dongelberg was, werden deze gronden dan een leen onder de Heren van Bodegem. Andere gronden werden in cijns gegeven, wat enigszins zou kunnen vergeleken worden met een erfelijke pacht. De Heren van Bodegem bezaten ook cijnsgronden buiten het dorp, namelijk in Ternat, Asse, Brussegem, Baardegem, Sint-Ulriks-Kapelle, Anderlecht, Molenbeek, Dilbeek, Itterbeek, Vlezenbeek en Oudenaken. Andere gronden tenslotte werden gewoon verhuurd voor een voorafbepaalde termijn.

Nadien evolueerden de verhoudingen derwijze dat de leen- en cijnsgronden, niettegenstaande de heren daarop een zeker recht van toezicht bleven uitoefenen en deze gronden voor hen een zekere bron van inkomsten bleven, uiteindelijk gingen beschouwd worden als eigendom van de leen- en cijnsplichtigen, met alle rechten en verplichtingen daaraan verbonden. Al deze gronden waren opgenomen in het zogenaamde leen- en cijnsboek met vermelding voor ieder perceel van de ligging, de

⁷ Archief Gaasbeek. Da 46.

⁸ Archief Gaasbeek. Db 3.

oppervlakte, het bedrag van de leen- of cijnsrechten en veelal ook de bezwarende inschrijvingen.

Daargelaten de heerlijke rechten, waaronder de leen- en cijnsrechten ressorteerden, bestond het patrimonium van het Castelhof in 1595 uit volgende eigendommen ⁹:

1. Het kasteel.
2. Het neerhof met 18 bunders 33 roeden landbouwgrond in 11 percelen, vijf bunders 2 dw. 44 roeden boomgaard en weiden in 6 percelen en een heide met een oppervlakte van 4 bunders 21 roeden gelegen boven het Hofveld. Het neerhof met de bijhorende gronden was toen verhuurd aan Hendrik De Mersmakere.
3. Een bos "genaempt het Lenthaeghe" - ongeveer 2 bunders, met opgaande eiken en schaarhout;
4. Een bos "geheeten opt Lenthaeghe" - ongeveer 5 dagw. ;
5. Een bos "genoempt Deelst" (Elsterbosch) - een bunder;
6. "... eenen schoonen vijvere groot omtrent drye oude bunderen ende een halff waer op voermaels gespijst sijn geweest negen hondert Antenoisen " (soort vissen).
7. "..... noch eenen vijvere geheeten den nieuwen vijvere groot drie dachwanden ende dertich roeden".
8. "... die helft van eenen vijvere geheeten den gracht loopende rontsomme het heeren huijs ende Neerhoff metten helft van (een) vijverken Coelrechte ¹⁰ ende dammen daer toe behoorende metten helft van (den) savoire ¹¹ op de straete aen (den) stiehele ¹² van de boomgaerden liggende ".
9. "..... eenen schoonen corenwatermolen met sijne toebehoirten, die dagelijckx is malende met eenen bogaert daer aen gelegen tot welcken molen zijn gewoone hun graen te doen malen alle dingsetenen die den heere in Buedeghem cheyns sijn geldende ". De watermolen en de vijvers waren verhuurd aan Gielis Parmentiers, gehuwd met de weduwe van Peeter Maes die de pacht ervan had aanvaard.

In een akte van 1665 ¹³ zijn de eigendommen beter gelokaliseerd, zodat men een juister overzicht krijgt van de ligging:

1. het neerhof,
2. de watermolen,
3. een perceel grond op de Heyde, groot 7 d.w. 14 roeden,
4. een perceel grond op de Heyde, groot 9 d.w. 5 roeden,
5. een perceel grond op de Heyde, groot 10 d.w. 56 roeden,
6. een perceel grond op de Heyde, groot 7 d.w. 64 roeden,
7. een perceel grond "geheeten den Breembosch", groot 3 d.w. 12 roeden,

⁹ Archief Gaasbeek. Da 46.

¹⁰ In een beschrijving van 1641 : Coollochten (moestuin).

¹¹ Savoire = visvijver.

¹² Stichele = houten of stenen blok die in de grond "gestoken" wordt, als "stap" in de toegang tot een ingesloten landerij. (J. Lindemans, Toponymie van Asse.)

¹³ Archief Gaasbeek. Da 46.

8. een perceel grond palend aan het voorgaande, 12 d.w. 69 roeden,
 9. een perceel grond "geheeten Rampaert", groot 5 d.w. 69 r.,
 10. een perceel "op delstervelt" groot 1 d.w. 46 roeden,
 11. een perceel "opden broeck cauter", groot I d.w.95 r.,
 12. een perceel op de Meer, groot 1 d.w. 25 roeden,
 13. ".... noch tweendertich roeden op tselve velt",
 14. ".... noch een stuk lants op het voorschreven velt tegen Wolsem hoof " groot 1 d.w. 46 roeden,
 15. ".... een stuck lants op 't Wolsum velt commende teggen den pannen steert" groot 3 d.w.,
 16. een perceel op het Wolsemveld, groot 6 d.w. 40 roeden,
 17. een perceel op de Pannesteert, groot 4 d.w. 45 roeden,
 18. een perceel op de Hertbempt, groot 1 d.w. 25 roeden,
 19. een perceel op de Zijpe, groot 2 d.w. 32 roeden,
 20. een perceel op de Middelhoeve, groot 92 roeden,
 21. een perceel op het Kerselerenveld, groot 88 roeden,
 22. een perceel op het Stretenveld, groot 3 d.w.44 roeden,
 23. een perceel op het Careelveld, groot I d.w. 10 roeden,
 24. ".... een partije lants nu boomgaert gelegen voor het Casteel" groot 2 d.w. 75 roeden,
 25. ".... noch vijff entseventich roeden inden selven boomgaert gelegen, gereckent voor lant",
 26. "Item het voorschreven pacht hoff is groot tot tegen de wallen zonder voe(r)der" - oppervlakte niet vermeld.
 27. "Een weijde geheeten den cruyslochtinck is groot 130 roeden",
 28. "eenen meersch geheeten den Wetbroeck" groot 3 d.w.,
 29. ".... een else broeck" groot 2 d.w. 18 roeden,
 30. "... een hoplochtinck offweijde teghen den voorschrevene peerde meersch " groot 1 d.w. 25 roeden,
 31. ".... een partijcken van eenen boomgaert tegen den voorschreven meersch groot vijfflich roeden",
 32. ".... de hoffstede van den voorschreven molder" 152 r.,
 33. de molenvijver 10 d.w. 84 roeden,
 34. ".... de hoff van het Casteel rontsomme in zijn haeghen seer plaisant" 3 d.w. 20 roeden,
 35. ".... het voorschreven Casteel mette wallen nieuwen vijver en pachthoff " samen 7 d.w.
 36. ".... eenen bosch geheeten d elst" 4 d.w.50 roeden.
- In totaal 34 bunders 9 1/2 roeden.

Zo was de toestand in 1665. Bij de behandeling van de verkoop en de verdeling in 1794 zullen wij nagaan of en in hoever er in deze toestand enige wijziging is gekomen.

De geschiedenis tot 1794

Voor wat de geschiedenis vóór 1500 betreft, beschikken wij over weinig concrete gegevens, maar uit deze zeldzame gegevens is misschien wel een en ander af te leiden.

Dat het Castelhof steeds de zetel van de heerlijkheid onder Dongelberg is geweest, valt niet te betwijfelen. Nergens vonden wij enige aanduiding die in een andere richting zou kunnen wijzen. Alleen reeds het feit dat in alle geval vanaf Dierick van der Straeten het Castelhof eigendom was van en bewoond door de dorpsheren, is op zichzelf reeds een bewijs. Maar ook uit andere gegevens kan deze samenhang afgeleid worden, en deze gegevens bieden tevens de mogelijkheid enig inzicht te krijgen in de vroegste geschiedenis van dit domein en meteen ook van het dorp.

Daar is vooreerst het verband tussen het Castelhof en de watermolen. Doorheen gans de geschiedenis tot het midden van de 18e eeuw blijft daar de samenhang tussen deze twee eigendommen, steeds in bezit van dezelfde eigenaars: de dorpsheren.

In 1295 is er voor de eerste maal, zij het dan ook onrechtstreeks, sprake van de Bodegemse watermolen. In dat jaar staan in de registers van de voormalige St. Baafsabdij te Gent vier inwoners van Bodegem bekend, waaronder een zekere Joannes Molendinarius of Joannes de Molenaar ¹⁴. Waar er sprake is van een, molenaar, mag men ook het bestaan van een molen voorop stellen, wat op zijn beurt het bestaan van een heerlijk domein impliceert. Inderdaad, de feodale gebruiken stonden alleen aan de heren het recht toe o.a. molens op te richten, dit ingevolge het hun voorbehouden beschikkingsrecht over het water en de wind. Dat de toenmalige dorpsheer zijn eigen toen reeds bestaand domein uitkoos voor het bouwen van deze watermolen, ligt voor de hand. Steeds met inachtneming van de nauwe band tussen het Castelhof en de watermolen, is het dus zeer waarschijnlijk dat de vestiging van het eerstgenoemd domein zou teruggaan tot de 13e eeuw, de tijd van het herengeslacht van Bodegem.

Dit vermoeden wordt nog bevestigd door een schijnbaar onbelangrijk feit, namelijk een bepaling in de akte van de verkoop van een deel van de eigendommen onder het Castelhof, waaronder de watermolen. Deze bepaling hield in dat de verkopers, de erfgenamen Vequemans, verplicht bleven jaarlijks 24 sisters koren en 9 guldens aan de kapelanij van het kasteel af te dragen voor de hun nog overblijvende goederen. Deze verplichting ging terug tot het jaar 1266. Zoals reeds gezegd, werd in dat jaar door Arnoud van Bodegem de kapelanij van O.L.Vrouw opgericht met een dotatie van zes mudden (= 36 sisters) rogge. Waarschijnlijk werd de oorspronkelijk dotatie om bepaalde redenen teruggebracht tot 24 sisters en werd de tegenwaarde van het verschil in gulden omgezet.

Deze dotatie betekende voor de stichter, en meteen voor zijn opvolgers, een formele verplichting die als een soort erfdiensbaarheid met het domein verbonden bleef en waarvan de eigenaars zich moeilijk konden ontdoen. Het feit dat deze verplichting in

¹⁴ J. LINDEMANS, Brabantse Persoonsnamen in de XIIIe en XIVe eeuw, *Onomastica Neerlandica* 1947.

1794 nog ter sprake kwam in rechtstreeks verband met de goederen die eigendom bleven van de erfgenamen Vequemans - waaronder in de eerste plaats het Castelhof - wettigt het vermoeden dat dit laatste en het kasteel van Arnoud van Bodegem identiek zijn, wat dan betekent dat het Castelhof reeds bestond in 1266.

Misschien zelfs zou de ligging van de Drie Hofvelden een aanduiding kunnen zijn om het tijdstip van de inplanting van het Castelhof nader te bepalen. Tussen de vijvers van de voormalige Sint-Wivina-abdij in Groot-Bijgaarden en de watermolen aan de scheiding met Ternat, vormt de Molenbeek over 3/4 van deze afstand de grens tussen Bodegem en St. Ulriks-Kapelle. In de nabijheid van de plaats in de volksmond gewoonlijk Kleuddemansplank geheten, verlaat deze grens de Molenbeek en maakt een bocht in noordelijke richting om enkele honderden meters boven de watermolen de grens met Ternat te vervoegen. Het aldus gevormde blok over de Molenbeek wordt ingenomen door de Drie Hofvelden, het Elsterveld, het Cauwenbergveld, het Winkelke en de molenvijver. Het geheel van deze velden kan eerder als een aanhangsel dan als een integrerend deel van Bodegem beschouwd worden. Inderdaad, deze uitloper buiten beschouwing gelaten, vormt Bodegem een bijna vierkant blok, met uitzondering van een kleine inham in het zuid-oosten, een gevolg van het binnendringen van de heren van Wezemaal in deze uithoek van het dorp.

Het bestaan van bedoelde uitloper wekt de indruk van een zekere kunstmatigheid bij het vastleggen van de parochiegrenzen - deze toestand kan moeilijk het gevolg zijn van een normale evolutie.

Het antwoord op de vraag naar de reden of de oorzaak van deze eerder onnatuurlijke toestand ligt vervat in de verklaring van de benaming "Hofvelden". Deze benaming spreekt voor zich zelf : de velden van het hof ! Zij kunnen beschouwd worden als "s heeren reserve". Ook Dr. Verbesselt is die mening toegedaan. Hij beschouwt het Hofveld als "het veld dat steeds rechtstreeks door het hof zelf werd uitgebaat. Het is dus geen tenure, maar wel een reserve. Dit blijkt doorgaans uit de ligging van de Hofvelden nabij het hof. Te Bodegem moeten wij derhalve de drie Hofvelden inschakelen bij het Borchtbedrijf...."¹⁵

Doch wij kunnen deze overigens zeer bevoegde geschiedschrijver moeilijk volgen waar hij dit borchtbedrijf schijnt te beschouwen als een afhankelijkheid van het zogenaamde dorpskasteel of kasteel Marlier. Alleen het neerhof, waarvan hiervoren reeds sprake, komt hier als borchtbedrijf in aanmerking, maar dan als afhankelijkheid van het Castelhof.

Dat Bodegem met deze uitloper over de Molenbeek bedacht werd, is waarschijnlijk het gevolg van de rechtstreekse afhankelijkheid van de Drie Hofvelden en de aanpalende gronden van het Castelhof. Het is begrijpelijk dat de toenmalige dorpsheren, tevens eigenaars van het Castelhof, er zullen over gewaakt hebben dat deze landerijen bij hun heerlijkheid ingelijfd bleven en dus deel gingen uitmaken van hun eigen "prochie". Deze regeling was tenslotte de bevestiging van een reeds bestaande toestand. Uiteraard moet dit alles gesitueerd worden in de periode van de

¹⁵ J. VERBESSELT, Het Parochiewezen in Brabant tot de 13^e eeuw, dl. VI, blz 132.

vastlegging van de parochiegrenzen. Dit betekent meteen ook dat het Castelhof toen reeds volledig uitgebouwd was. De inplanting van het Castelhof is bepalend geweest voor de grensvorming in het n.w. van Bodegem.

Het is dan ook niet onmogelijk, alhoewel alle concrete bewijzen hieromtrent ontbreken, dat de geschiedenis van het Castelhof zou teruggaan tot de jaren 1000 of nog vroeger, de periode van de vastlegging van de parochiegrenzen. Deze voorstelling van zaken kan misschien gewaagd schijnen, doch het staat boven alle twijfel dat de geschiedenis van dit domein veel verder teruggaat dat tot nu toe werd vermoed.

Doch geschiedenis is meer dan alleen maar hypothesen en gissingen - zij steunt voornamelijk op concrete feiten. Wij moeten wachten tot het midden van de 15de eeuw om de geschiedenis van het Castelhof van nabij te kunnen volgen.

Zoals reeds gezegd, kwam Dierik van der Straeten in 1454 in bezit van de heerlijkheid en dus ook van het domein. Door het huwelijk van zijn kleindochter Maria van Coudenberg met Andries van Douvrin, gingen de bezittingen in 1523 naar laatst genoemde familie over. Andries van Douvrin werd opgevolgd door zijn zoon Philip, priester. Door deze laatste werd in 1561 een lening aangegaan die de eerste was van een lange reeks beleningen en pandstellingen die bijna twee eeuwen zou aanhouden ¹⁶.

Binnenkoer van het Castelhof rond 1920

¹⁶ Kon. Bibl. Brussel, FONDS GOETHALS, nr. 216, voor deze en alle geciteerde leningen.

*Binnenkoer van het klooster met jaartal 1642
(foto S. Van De Velde)*

Bij deze eerste pandstelling, op 23 december van genoemd jaar, had Philip van Douvrin ten voordele van Janne van Daelhem, wijntavernier te Brussel, en diens echtgenote Catlijne van Bouchout, voor een jaarlijkse rente van 50 Carolusgulden verbonden: de watermolen met alle toebehoorten, 2 dagwand land op het Careelveld, de molenvijver en 3 d.w. 60 roeden land op het Stretenveld. Deze rente werd in 1606 door Jan de Walsche, die intussen eigenaar was geworden van de heerlijkheid en de andere bezittingen, gekweten aan Jacob Jacobs die intussen in bezit was gekomen van deze schuldvordering.

Niettegenstaande deze nog lopende verbintenis werden op 2 maart 1573 de molenvijver en andere eigendommen nogmaals in pand gegeven aan Jan Beydaels en Anna van de Putte, voor een jaarlijkse rente van 32 gulden, door Hugo van Douvrin, die Philip had opgevolgd. Hij was in bezit van de verpande goederen gekomen ingevolge een testament van zijn broer. In dit testament was bepaald dat deze goederen niet mochten verkocht noch belast worden, aangezien deze eigendommen na het overlijden van Hugo moesten overgaan naar zijn neef Louis. Voor deze pandstelling was dan ook de instemming van deze laatste vereist. Er werd in de leningsakte uitdrukkelijk melding gemaakt van deze toestemming, alsmede van deze van Adolf, zijn vader. Benevens de molenvijver werden toen in pand gegeven: "eenen corenmolen metten huise, stalle, ende alle anderen toebehoorten gelyck Claes de Troch molder denselven in hure heeft voor 18 mudden rox", anderhalf dagwand en nog eens twee dagwand land op het Careelveld, vier bunders geheten "het Cleyn Hofvelt", 13 dagwand land op het Hofveld, een weide geheten de Heide ongeveer 4 bunders, 2 dagwand land op de Bruekouter en 3 dagwand op het Linderenveld. Deze lening werd op 20 februari 1577 terugbetaald.

Een derde lening volgde op 11 oktober 1582. Op die datum verbond Louis van Douvrin voor een rente van 12 gulden aan Ambrosius Guisset, handelend in naam

van zijn zoon Gielis, “de hellicht van een vijverken voor den molen ende den savoire daer op staende”, de helft van de molenvijver, “een block voor het hof groot een bunder daer die straete omme gaet”, het hof met huis, schuur, stallen en alle toebehoorten, vier bunder land geheten het Klein Hofveld, “een bunder lants dat uyt een heyken genomen is item een heyde groot drij bunderen”, 14 dagwand op het Hofveld, 3 dagwand op het Linderenveld en een half dagwand op het Careelveld. Op 22 augustus 1625 werd deze rente door Jan Baptiste Guisset, zoon van Ambrosius, overgedragen aan Marie van Busleyden. Intussen was echter reeds een gedeelte terugbetaald. In 1665 maakte Agnes van Busleyden, waarschijnlijk de dochter van voornoemde, nog aanspraak op het resterende gedeelte, zijnde een rente van 72 gulden.

Op 8 maart 1591 vestigde dezelfde Louis van Drouvin opnieuw een rente van 52 gulden ten voordele van Hugo, Marie en Joanna van der Heyden, kinderen van wijlen Mathijs en Pyrine van Schilde. Benevens “den molen tot Bodeghem gelyck Claes de Troch moldere in huere heeft gehouden ende nu Gielis Parmentier, molder” werden toen nog verpand anderhalf dagwand land op het Careelveld en 3 dagwand 60 roeden op het Stretenveld. Op 23 december 1609 werden 213 van deze schuldvordering overgedragen aan Jan van der Kelen en Anna de Pape en 1/3 aan Andries Timmermans handelend in naam van Hugo Roserot.

Buiten deze - waarschijnlijk niet de enige - hypothecaire schuldvorderingen te zijnen laste, bleef Louis van Douvrin ook nog in gebreke in verband met andere verplichtingen, ook in de schoot van zijn eigen familie, op verzoek van Catharina de Borchgrave, weduwe van Adolf van Douvrin, en bij vonnis van de Raad van Brabant dd. 18 augustus 1590, werden de heerrijkheid en de andere eigendommen te koop gesteld. Blijkens de brieven van dekreet ¹⁷ werden, benevens de aanspraken van Catharina de Borchgrave, volgende vorderingen weerhouden :

1. De heer van Gaasbeek : een heerlijke cijns van 17 schellingen en een pennink Lovens en 5 “cappuynen”, achterstallig sedert 1577;
2. de pastoor en de kerk van Bodegem jaarlijks: de helft van 4 mottoenen, 1 p. Lovens en 6 s. payements, de helft van 4 rinsgulden, 12 stuivers, de helft van een veertel raapzaad, dit alles achterstallig sedert 1577 :
3. de “provisours ende huysarmen” van Bodegem jaarlijks: twee veertelen rogge, voor drie jaargetijden de helft van 15 sisters rogge, zes veertelen rogge, dit alles ook achterstallig sedert 1577;
4. Anthonis d'Ittre, “Raedt ordinaris in Brabant” op de lenen en heerlijkheid van Bodegem, achterstallig van 1589 tot 1593, verscheidene ontkwijtbare renten, in totaal 97 rinsgulden jaarlijks;
5. De weduwe van Jacob de Kegele een jaarlijkse rente van 14 rinsgulden, achterstallig sedert 7 jaar;
6. Jan Symons een jaarlijkse rente van 14 rinsg., de jaren 1579, '80 en '81 de helft betaald en de rest achterstallig sedert 1587;

¹⁷ Archief Gaasbeek. Da 46.

7. Ambrosius Guisset in naam van zijn zoon Gielis (zie hoger) een jaarlijkse rente van 12 rinsgulden, achterstallig sedert 1583, doch 20 rinsgulden daarop betaald;
8. Godevaert vanden Zype een jaarlijkse rente van 52 rinsgulden 11 stuyvers 18 myten, achtersrallig sedert 3 jaar;
9. de O.L.Vrouwkapelanij jaarlijks 4 mudden rogge en 9 rinsgulden en een jaarlijkse rente van 12 rinsgulden;
10. Hendrik Haterbeeck een lijfrente van een mudde rogge jaarlijks *bij testament van Philip van Douvrin*. Drie jaar achterstallig;
11. de erfgenamen Jan van Daelhem (zie hoger) een jaarlijkse rente van 50 rinsgulden, achterstallig sedert 7 jaar, "ende noch van oudts drie rinsgulden daerop zijn onfanghen tweeentsestich rinsg. drie ende eenen halve stuyvers - vijftich rinsgulden tsjaers" ;
12. "t' Clooster opde Grecht nu den Augustijnen" een jaarlijkse rente van 7 rinsgulden "bij den selven testamente hun gelaten", achterstallig sedert 16 jaar.

Op 26 januari 1594 werden de heerlijkheid met het Castelhof en de andere eigendommen definitief toegewezen aan "Nicasius de Pretere tot behoef des voors(chreven) Janne de Walsche als hoogste ende leste verdierdere gebleven voer ende midts de voorscreven somme van twee duysent drie hondert rinsgulden eens....".

Ingevolge zijn huwelijk met Barbara van der Beken bezat de nieuwe dorpsheer reeds gronden in Bodegem.

Op 14 maart 1598, dus slechts vier jaar na zijn installatie als heer van Bodegem, vestigde hij een rente van 80 carolusgulden ten voordele van Louis van Scharenberge, vertegenwoordigd door Hendrik van Hamale, heer van Vriesele en oud burgemeester van Antwerpen, op "alle chijnsgoederen met den watermolen ende syne toebehoorten".

Gedurende enkele jaren scheen het nu beter te gaan met de financiële aangelegenheden van de dorpsheer, doch vanaf 1612 volgen de leningen elkaar in versneld tempo op. Op 24 december van dat jaar vestigde hij op een half bunder land op de Bruekouter en 3 dagwand op het Linderenveld een jaarlijkse rente van 50 gulden ten voordele van Antonis de Tassis. Deze rente werd gekweten in 1614. Maar intussen had Jan de Walsche reeds een nieuwe verbintenis aangegaan: op 4 december 1613 werd "een wey van twee stucken vergaedert groot omtrent een bunder geheeten het Cleynwetsbroeck" verpand voor 50 gulden aan Hieronymus van Hamme. Deze rente werd op 18 mei 1649 gekweten aan Lucas Broeckmans (de toenmalige eigenaar van het landgoed Marlier) "als transport hebbende".

Een nieuwe verpanding volgde nauwelijks vier maand later, op 30 april 1614, ditmaal voor een rente van 38 gulden 15 stuivers. Hierbij werd "een besloten block in syne heymen groot dry bunder ende dry dagwant op Cleyn Hofvelt " in pand gegeven ten voordele van Jan van der Cappen en Anna Stercx.

Op 9 maart 1616 ging Jan de Walsche opnieuw een lening aan voor een rente van 21 gulden 17 ½ stuivers bij de reeds vermelde Antonis de Tassis. Hiervoor werden in pand gegeven “een bunder ende 78 roeden lants wesende block gelegen voor thoff van Bodeghem tusschen sheere straete aldaer rontsomme loopende”, een half bunder land op de Bruekouter en 3 dagwand 74 roeden op het Stretenveld. Het duurde tot 1646 vooraleer deze schuld gekweten werd aan de kerkmeesters van de St. Gorikskerk te Brussel aan wie deze schuldvordering intussen overgedragen was.

Een zesde ontlening door Jan de Walsche, waarbij ook zijn echtgenote betrokken was, volgde op 31 mei 1616 voor een rente van 37 gulden 10 stuivers aan Frederic de Marselaer. Hiervoor werden in pand gegeven “eenen meersch geheeten den Langhebroeck meersch groot 7 daghwant en 7 roeden” en nog “een hofstat metten huuse ende andere toebehoorten daer op staende groot dry daghwanden te Voorde geheeten den Soetenbempt ende Schelkens gelege..... “. Deze hofstede stond langs de huidige Oosthoekstraat dichtbij de beek. Aanvankelijk eigendom van Gielis van den Houte, werd deze eigendom op 12 april 1567 door zijn dochter Margariet en Dominicus Wuyts, haar man, verkocht aan Nicolaes de Troch, de reeds genoemde uitbater van de watermolen. Diens zoons Philip verkocht deze hofstede op 22 december 1610 aan Arnout Vanderbeken, die haar op zijn beurt op 9 december 1613 verkocht aan Jan de Walsche. In 1668 werd deze schuld ingelost aan Matheus de Vos, gevolmachtigde van de ontlener.

In 1618 werd het Castelhof verkocht aan Francisco del Campo, die tevens de nieuwe heer van Bodegem werd. Waarschijnlijk ging het hier eveneens om een gedwongen verkoop. Het feit dat deze verkoop volgde op een vonnis van de Raad van Brabant laat zulks vermoeden. Verder schijnen een paar bepalingen in de voorwaarden van de lening van 1641, waarover wij het straks zullen hebben, er op te wijzen dat deze verkoop niet zonder moeilijkheden verliep. Uit deze bepalingen blijkt dat in 1636, dus 18 jaar na datum, het voormelde vonnis in zekere zin nog eens bevestigd werd “ende nader gespecificeert in den vonnisse van den Raede van Brabant den 20 juny 1636”. Zulks laat vermoeden dat er tegen het eerste vonnis verzet gerezen was, vermoedelijk vanwege de familie de Walsche. En zelfs na dit laatste vonnis werd er nog voorbehoud gemaakt in verband met de in pand gegeven eigendommen: “voor soo vele de selve oft heygen mogen wesen”.

Hoe dan ook, Francisco del Campo bleef in bezit van de heerlijkheid en van het Castelhof met de bijhorende gronden.

Op 1 juni 1627 verpandde hij voor een rente van 200 gulden aan de “Carmelitsers discalers” (ongeschoeide Karmelitessen) binnen Brussel eenen corenwatermolen met den nieuwen huuse daer op staende ende gronden daer aen gelegen voor den hof der geloveren de straete tusschen beyde loopende”, en verder de molenvijver en 13 bunder land in drie percelen op de Hofvelden. Deze rente werd op 20 februari 1629 ingelost aan Beatrice de la Conception prioeres van het genoemde klooster.

Een tweede lening volgde op 24 november 1633. Voor een rente van 100 gulden. werd aan Jacques de Doncker in pand gegeven “vyf daghwant nu by metinghe groot

gevonden ses daghwanden opt Hofuelt". Deze lening werd slechts op 13 mei 1681 terugbetaald aan de kleindochter van de ontlener, Anna van Heurne.

De volgende lening, deze van 2 december 1641, kwam reeds ter sprake in verband met de betwistingen tussen de Walsche en del Campo. Zij werd waarschijnlijk aangegaan in het vooruitzicht van de herstellings- of verbouwingswerken van 1642, jaartal dat nog op de binnenkoer te lezen staat. Deze lening is de enige waarvan het kapitaal in de geraadpleegde stukken vermeld is, namelijk 10.000 gulden, ontleend van Francois de Hyon, mits een jaarlijkse rente van 500 gulden, zij dus 5%. Hiervoor werden in pand gegeven : "eenen vijver geheeten den nieuwen vijver met het raepbroeck daer inne wesende" ¹⁸, de wal rond het kasteel, het neerhof "met vijverken, cool(l)ochten ende damme daer toebehoren metten savoire op de straete aen de stichel van den boomgaert liggende", de watermolen en alle vijvers in Bodegem die eigendom waren van de pandgever. Op 19 november 1660 werd deze rente overgedragen aan Gabriel Lefebure, heer van Bierbaix, die ze dezelfde dag liet overschrijven op naam van Constantin de Sohier, ridder, vrij baanderheer van het Heilig Rijk, vrijheer van Warmenhuyse, Poelgeest en Crabbendam. ¹⁹

Een vierde lening - voor zover ons bekend de laatste - werd door Francisco del Campo aangegaan op 30 mei 1642, misschien ook wel in verband met de verbouwingswerken aan het kasteel. Tot zekerheid van een rente van 100 gulden werden aan Godfrid Nys in pand gegeven: een boomgaard in de nabijheid van het kasteel, 18 dagwand op het Klein Hofveld, 15 dagwand 62 roeden land op het Groot Hofveld en 3 dagwand 74 roeden op het Stretenveld.

Jan Philip del Campo, die zijn vader in 1655 opvolgde, zag zich voor zware financiële problemen geplaatst. Reeds op 8 juli 1662 werd op de heerlijkheid en de eigendommen van de del Campo's beslag gelegd bij dekreet van de Raad van Brabant, en dit op verzoek van Constantin de Sohier.

Op dat ogenblik waren volgende pachtovereenkomsten lopende:

1. de watermolen "met een dachwandt meersch daer neffens gelegen geheeten molenlochtinck", een dagwand boomgaard of weide "commende tegen den nast" en 6 dagwand land "commende boven tegen het Vuyl veldeke" waren verhuurd aan Matthys Servaes,
2. 13 dagwand 40 roeden land in verscheidene percelen gelegen op de Hertbempt, de Zijpe, de Middelhoeve, het Kerkeveld en het Stretenveld en nog 2 ½ dagwand in St. Ulriks-Kapelle op het Vondelveld, waren verhuurd aan Peeter Vander Meeren, pachter te Bodegem,
3. het neerhof met de bijhorende gronden aan Adriaen van Vaerenberch.

De verkoping werd verscheidene malen uitgesteld en door de deurwaarder telkens opnieuw afgekondigd, "te weten ter cleynder puyen aff vanden stadt huysse (der) stadt Brusselse, ende binnen de voorschreve prochie van Bodeghem... alles ter presentie van verscheydene omstaenders ten tijde naer de hoogmisse". Ook werd de

¹⁸ Deze vijver werd gedempt en is nu de weide toebehorend aan Maurice Dewael gelegen beneden aan de beek nevens het landgoed Storms.

¹⁹ Dorpen in Noord-Nederland.

verkoop door middel van aanplakbiljetten bekend gemaakt te Brussel, Antwerpen, Leuven en Mechelen. Meteen werden ook de schuldeisers aangemaand hun vorderingen, samen met de bewijsstukken, in te dienen.

De lijst van deze schuldvorderingen kan misschien een vaag idee geven van de allesbehalve schitterende financiële toestand van de dorpsheer ²⁰:

- David Cappel, kapelaan van de O.L.Vrouwkapelanij: bedrag niet vermeld,
- Anthoen Borremans, 10 gulden 4 stuivers voor geleverd bier,
- Gillis de Mol, "peerde smit" 3 g. 2 st.,
- Thomas Moonens op de Vlaamse steenweg 24 g. 15 st.,
- Louys Robaerts, brouwer te St. Ulriks-Kapelle 78 g. 15 st.,
- Aert de Doncker, 38 g. 8 st.,
- Joos Hoffmans "over verteert, ende gehaelt bier" 10 g. 14 st.,
- Lenaert Loycx "van arbeyts loon" 9 g. 10 st.,
- de erfgenamen de Walsche vier verlopen renten in totaal 210 g.,
- Agnes van Busleyden een rente van 12 g., niet betaald sedert 1657 (zie hoger),
- Gillis van de Putte en Margritta van Doorne een jaarlijkse rente van 40 g., niet betaald sedert 8 jaar,
- de erfgenamen Theodoor de Walsche een rente van 15 g., achterstallig sedert 3 jaar, een jaarlijkse rente van 12 g. achterstallig sedert 4 jaar en een rente van 17 g. 10 st. achterstallig sedert 3 jaar,
- de erfgenamen Peeter Rampaert een rente van 3 g. niet betaald sedert 20 jaar,
- de erfgenamen Godefridus Nys (de laatste lening) een rente van 100 g. "met twelff jaer verloops".

Daarenboven liet griffier de Merselle eigendomsrechten gelden op "ander half dachmael lants gelegen.... op d'Elstervelt".

Intussen wist Philip del Campo de zaak op de lange baan te schuiven en was er uiteindelijk in geslaagd een minnelijke schikking te verkrijgen die er in bestond "dat alle de processen ende verschillen die hij decretant (aanlegger) ende den voorschreven del Campo 't saemen waeren hebbende raeckende het decreteren vande bovengeschreven goederen sauden commen te cessen" op voorwaarde dat de ingezette procedure zou voleindigd worden. Het beslag op de bezittingen zou op 24 april 1664 opgeheven worden, doch het kwam slechts op 20 juli tot een regeling. Mits betaling van 51.500 gulden bleef Philip del Campo in bezit van de heerlijkheid en de andere eigendommen "ten eeuwigen daege".

Dit "ten eeuwigen daege" was echter van korte duur. Na het overlijden van de dorpsheer (waarschijnlijk in 1675) bleek de financiële situatie van de familie del Campo catastrofaal. Bij dekreet van de Raad van Brabant werd opnieuw beslag gelegd op het ontroerend bezit en de heerlijkheid. Op 22 januari 1676 volgde de definitieve verkoop.

²⁰ Archief Gaasbeek. Db 3.

In tegenstelling met wat Wauters beweerde, was het niet kanunnik Joannes Vequemans die de aangeslagen bezittingen van de familie del Campo aankocht, maar wel diens vader, eveneens Joannes of Jean genaamd.

Dit wordt bevestigd door kanunnik Vequemans zelf, waar hij in verband met een geschil met zijn schoonbroer Philippus Ignatius de Fierlant in een ongedateerde brief²¹ aan het Soeverein Leenhof van Brabant schreef "dat wijlen den heere Raet Vequemans, des verthoonders vader in zijn leven gecocht hebbende de heerelyckheyt van Bodegem mette goederen daer van dependerende....".

Een tweede bevestiging vonden wij in de akte van de verkoop van een gedeelte van de eigendommen, waarin o.m. te lezen staat dat de verkopers (de erfgenamen Vequemans) in bezit van de goederen gekomen waren door erfclating van hun vader, "den welcken benevens syne auteurs de selve in eene paysible ende ongestoorde possessie van over de vijftig jaeren beseten hadde uyt den hoofde van m'her Jean Vequemans in syn leven Raed van Syne Majesteyts Souvereynen Rade van Brabant, synen grootvader, die de selve onder meer andere hadde vercregen by decreet in de voors. Raede van den date tweeentwintigh january seshien honderd ses en seventigh.... " ²².

Bij de verdeling van de overblijvende goederen blijkt dit nogmaals: " lequel feu Messire Jean Vequemans, consciller du Conseil Souverain du Brabant les acquit au même conseil, avec l'adheritence y en suivie à la Cour Feodale de la Baronnie de Dongelberg le 21 mai de la même année " ²³.

Raadsheer Vequemans overleed te Brussel op 28 november 1692 en werd opgevolgd door zijn zoon de kanunnik, geboren op 2 augustus 1660.

Op 22 september 1616 stond deze laatste de heerlijkheid en een deel van de eigendommen (waaronder het kasteel en het neerhof) af aan zijn zuster Anna Maria, gehuwd met Philippus Ignatius de Fierlant. Aan deze afstand waren bepaalde voorwaarden verbonden, o.a. "de expresse conditie dat hij verthoonder (de kanunnik) als donateur t'sijnen behoeve is reserverende de tocht ende innecommen der voors. gespecifieerde & gedonateerde partijen van goederen mette woonighe van het voors. casteel, mitsgaeders het recht van cappen & planten van alle sooten(sic) van boomen op deselve gedonateerde goederen staende syn leven lanck geduerende.." Verder was bepaald dat de kanunnik "tot hem oock heeft gereserveerd in vollen eigendom ende proprieteijt alle andere sijne voordere resterende goederen tot Bodegem voors. of daer omtrent gelegen, met expresse verclaeren, ende begheerte dat de selve egeen deel en waeren maeckende van de voors. donatie, maar dat (hij) die is behoudende tot sijne libere dispositie.... " ²⁴.

Nog geen volle zes jaar later was er volop ruzie tussen de kanunnik en zijn zuster en schoonbroer. Welke de aanleiding tot dit geschil geweest is, weten wij niet. In een

²¹ A.R.A., Leenhof Brabant nr. 51.

²² A.R.A., Not. - Not. Stevens.

²³ A.R.A., Not. - Not. Stevens.

²⁴ A.R.A., Leenhof Brabant 195 51.

brief aan “den stadthouder van het Souvereyn leenhoff van Brabant” maakte de kanunnik er zijn beklag over “dat den gemelden heere Raedt de Fierlants & sijne voors. vrouwe compagne hun ingevolge de voors. conditien ende reserven inde voors. acte van donatie geïnserreert metter minne nijet en verstaen te reguleren maar drijgen den verthoonder de voors. gerechtigheden te disputeren”²⁵.

In zijn antwoord van 12 augustus 1702 weerlegde raadsheer de Fierlant deze beschuldigingen en noemde ze leugenachtige voorwendsels. Hij zinspeelde daarbij zelfs op achterbakse praktijken. Verder betwistte hij ook de bevoegdheid van het leenhof in deze zaak en verklaarde dat alleen de Soevereine Raad van Brabant deze zaak rechtsgeldig kon behandelen.

Dit verweerschrift van Raadsheer de Fierlant was een aaneenschakeling van spitsvondigheden - als rechtsgeleerde was hij hier immers op eigen terrein - en was gesteld in een haast onbegrijpelijke ambtelijke taal.

De uitslag van deze betwisting konden wij niet achterhalen. Kwam het tot een vergelijk of werd de zaak langs gerechtelijke weg beslecht? Het is ook mogelijk dat er een einde aan gesteld werd door het overlijden van kanunnik Vequemans op 3 april 1703.

Hoe dan ook, de heerlijkheid bleef in bezit van de familie de Fierlant. Philippus Ignatius de Fierlant overleed op 3 februari 1716. Hij werd waarschijnlijk in de kerk begraven, zoals blijkt uit een geschil met de heer van Gaasbeek in verband met het plaatsen van een grafsteen met het familiewapen van de Fierlant²⁶.

Carolus Franciscus de Fierlant volgde zijn vader op als heer van Bodegem. In 1741 werd hij op zijn beurt opgevolgd door zijn zoon Guilielmus Marcel. In 1749 verkocht deze laatste de heerlijke rechten aan Charles Thomas Scockart, graaf van Tirimont en heer van Gaasbeek.

Daardoor werd een einde gesteld aan het tweeledig karakter van Bodegem, dat voortaan in zijn geheel zou afhangen van Gaasbeek, niettegenstaande Dongelberg er zijn oude rechten bleef behouden. Voor het Castelhof betekende deze verkoop het einde van zijn rol als zetel van de heerlijkheid.

Hoe en wanneer het Castelhof terug in bezit kwam van de mannelijke tak van de familie Vequemans, weten wij niet. Het staat in alle geval vast dat Philip Vequemans, kleinzoon van Joannes, er bij zijn overlijden op 3 oktober 1741 eigenaar van was.

Zijn erfgenamen waren zijn weduwe Maria Constantia de Collaert en zijn dochters Maria Josepha Fernanda, ongehuwd, en Maria Anna Joanna Constantia, gehuwd met Franciscus Carton. Maria de Collaert overleed op 6 augustus 1774. Haar dochter Maria Anna was toen reeds overleden, zodat haar kinderen Maria Philippine, Augustus Constantinus en Carolus Desiderius gesubrogeerd werden in haar rechten. De goederen bleven onverdeeld eigendom van Maria Josepha Fernanda Vequemans en de kinderen Carton tot 1794.

²⁵ A.R.A., Leenhof Brabant 195 51.

²⁶ A.R.A., K.A. nr. 2477.

Op 22 mei van dat jaar werd een gedeelte van de eigendommen verkocht. Het ging hier om gronden en eigendommen gelegen in Bodegem en in Ternat, en overeenkomstig de verkoopsvoorwaarden werden "de goederen gelegen in Bodegem vercocht met de maete van twintigh en een derde voeten in de roede en de goeden onder Ternat met de maete van achttien en een derde voeten in de roede"²⁷.

Verder was nog bepaald dat alle toekomstige cijzen en lasten door de koper moesten gedragen worden, met uitzondering van de cijns van 9 sisters koren aan de armen van Bodegem, die uitsluitend ten laste van de koper van de watermolen zou vallen.

Hier kwam ook de dotatie aan de O.L.Vrouwkapelanij ter sprake. De verkoopakte voorzag "dat de vierentwintigh susteren coren en negen guldens in gelt sjaers die op de selve naerbeschreven ende voordere der vercoopers goeden ook syn uytgaende aen de Capelrye Castrael van Bodegem voor beneficie van dry missen ter weke tot volle ontlastinge van alle de naerbes(chreven) twintigh coopen sullen blyven ten privatieven laste der vercoopers op de hun nog overblyvende massa van goederen onder Bodeghem, bestaende in nogh omtrent de twintigh bunders...".

Wij zullen de diverse kopen nu afzonderlijk beschouwen waarbij wij ons echter zullen beperken tot de goederen onder Bodegem.

Eersten koop: "Sekerer welgelegen watermolen met den molenhuijse ende voordere huijsinge, ap ende dependentien dier soo verre die aen de vercoopers syn competerende sonder voorder, met de erfve hoplogtinge en hof daer aen gelegen, met nog een deeltje weijde nevens den molen tusschen de maelbeke en den afloop van den grooten maelvyver aldaer, backhuys ende hoven en alle der selve goeden voordere toebehoorten groot saemen van erfve een dagwant seven en seventig roeden.... paelend alsoo noord ten deele aen den afloop van den grooten maelvyver ende voorts aen de maelbeke, oost de molen straete, zuyd de Koyedreve ende de weyde wegens de constituenten nu ook vercocht ende by coop competerende Jan de Pauw, met alle boomen daer op staende.... "

Als bijzondere voorwaarde was hier gesteld dat de koper rekening diende te houden met de voorwaarden van de lopende pachtovereenkomst ingegaan Bamis 1793 voor een termijn van negen jaar. Ook werd het verder gebruik van het water van de molenvijver geregeld en was ook voorzien dat de koper zou moeten instaan voor het onderhoud van de brug.

Uiteindelijk werd de watermolen voor de som van 7.686 gulden toegewezen aan de echtgenoten Franciscus Van Roy - Antoinette van Lierde, pachters en uitbaters van de molen²⁸.

Tweede koop: "Eenen vyver.... genaemt ende synde den mael vyver van den water molen daer tegen aen, van den anderen cant van de molen straete gelegen met synen dam ter zuijd ende zuijdt-oost zyde dier, met alle de boomen en schaerhout daer op

²⁷ A.R.A., Not. - Not. Stevens.

²⁸ Voor meer bijzonderheden hieromtrent raadplege men J. VRANCKEN, De Watermolen van Sint-Martens-Bodegem, E.S.B., LIIe & LIIIe jg.

staende, groot twee bunderen en twee daghwanden negen en tachtig roeden, paelende oost de straete als zuijd en zuijd-oost met den voors. dam aen de maelbeke, west de voors. molen straete met den cant tusschen deselve en de boomen daer op staende”.

Kopers waren Adrianus van der Veen en Gertrudis Vander Meerlen uit Brussel voor de prijs van 1.366 gulden 6 stuivers wisselgeld.

Derde verkoop: “Sekere partye land gemeynelyck genaemt het molen stuck gelegen.... op de Potaerde tegen het Hof veld groot een half bunder salvo justo, in huere by den molder Francis van Roy”. Koper van dit perceel was Joannes Baptista van Assche voor de som van 730 gulden 16 stuivers.

Vierde koop: “Eenen mersche of bempde.... gemeynelyck geheeten het Vuijl Vijverke groot volgens metinge onlangs gedaen een daghwant seshien roeden en half, paelende oost aen de molen straete ter eendere, ter tweedere zuijd tegen den afloop van den grooten mael vijver aldaer welck met het scheen van Ternath ten deele aen den meersch nu gecogt by Jan de Pauw soo dien van desem alsnu met piquetten afgesloten is, ende voorts met den heym aen het Bergevelt, noord met de halve losbaene van ’t selve Berge velt aen het Hofvelt met alle de boomen ende houtwasch soo in is op de canten staende, welke weyde is doorlopende den voetweg comende van Opalphene naer den molen”.

Koper was Joannes Stevens van St. Ulriks-Kapelle voor de som van 848 gulden 6 stuivers.

Op te merken valt dat enkele percelen, o.a. op het Linderenveld, reeds eerder verkocht waren.

Tot zover de verkoop.

Op 4 juli van hetzelfde jaar werd overgegaan tot de verdeling onder de erfgenamen Vequemans van de nog overblijvende eigendommen. Evenals voor wat betreft de verkoop, werd de regeling van deze verdeling toevertrouwd aan de Notaris Stevens te Brussel, doch in tegenstelling tot eerstgenoemde zaak, werd de tweede in het Frans afgehandeld.

Het kasteel met de aanpalende gronden was toen reeds eigendom van August Carton. Wanneer en hoe hij er eigenaar van geworden was, dient nog uitgemaakt te worden.

Maria Josepha Ferdinanda Vequemans, als dochter van de erflater Philip Vequemans, was rechthebbende voor de helft; de kinderen geboren uit het huwelijk van haar overleden zuster met Franciscus Carton hadden ieder recht op een zesde deel.

In de inleidende voorwaarden was bepaald dat de erfgenamen zich dienden te houden aan de lopende pachtovereenkomsten.

Tot het te verdelen bezit behoorden ook enkele renten, doch wij zullen ons beperken tot de onroerende goederen.

Aan juffrouw Vequemans vielen ten deel:

1. Drie kleine erflenen gelegen op de Grootte Heyde aan de Brusselstraat (de huidige Hoogstraat), op inliggende kaart aangeduid door de nrs. 1, 2 en 3. Elk van deze percelen had een oppervlakte van 9 ½ roeden. Het eerste was verhuurd aan Frans de Coninck, het tweede aan Philip de Becker, het derde aan Willem van den Steen.
2. Een perceel groot 326 roeden op hetzelfde veld, verhuurd aan Frans de Coninck (nr. 4),
3. Een perceel met een oppervlakte van 259 roeden, verhuurd aan Antoon van der Smissen (nr. 7),
4. Een perceel groot 237 roeden, verhuurd aan Franciscus van Droogenbroeck (nr. 8),
5. Een perceel groot 262 roeden, verhuurd aan Joannes Baptista de Prest (nr. 9),
6. Een perceel groot 187 roeden, verhuurd aan Franciscus de Coninck (nr. 10),
7. Een perceel genaamd Den Breembosch, groot 330 roeden, verhuurd aan Hendrik van den Borre.

De gronden onder nrs. 2 tot 7 waren leenroerig onder Bodegem en dus achterlenen van Dongelberg.

8. Een perceel groot 258 roeden, verhuurd aan Jan van Laethem (nr.22),
9. Een perceel groot 321 roeden, verhuurd aan Pieter van der Elst (nr. 23),
10. Een perceel groot 206 roeden, verhuurd aan Jozef de Ridder (nr.24),

Deze laatste drie percelen waren cijnsplichtig aan de heerlijkheid Bodegem. Zij waren belast met een cijns van 2 deniers per 5 dagwand (landschout) en voor het resterende gedeelte van minder dan 5 dagwand bedroeg de cijns 10 oorden per dagwand (volleschout).

11. Een perceel groot 180 roeden,
12. Een perceel groot 202 roeden, beiden leenroerig en verhuurd aan Michael Dierickx.
13. Een perceel groot 125 roeden, palende oost aan de beek, zuid aan de dreef van de heer Huysman, west en noord aan de straat, door Philip Vequemans in 1722 voor een termijn van 99 jaar in cijns gegeven aan Antoon de Mesmaeker. Bedoeld wordt hier de voormalige eigendom van Guuske en Marie van den Bosch op de hoek van de Poverstraat en de Schepdaalstraat. De aanpalingen vermeld in de verdelingsakte zijn niet volledig juist voor wat de oriëntering betreft.
14. Een perceel op de Mere, groot 129 roeden, leenroerig, verhuurd aan Gillis Leneer,
15. Een perceel groot 58 roeden, eveneens op de Mere tegen de Bruekoutter, onderworpen aan een cijns van twee broden genaamd "brooden laatste kant", verhuurd aan J. B. Belloy.

Verder vielen aan juffrouw Vequemans nog twee percelen grond in Baardegem (Eerdeghem) ten deel. Van dit alles had zij de volle eigendom. Doch bovendien waren haar nog twee percelen toebedeeld waarvan de opbrengst diende gebruikt te worden voor het nakomen van de verplichtingen van de erfgenamen Vequemans tegenover de kapelanij van O.L.Vrouw. Voortaan hadden de andere erfgenamen, de tak Carton, dienaangaande geen enkele verplichting meer. Bedoelde percelen (nrs. 5 en 6), gelegen op de Grootte Heyde, met een oppervlakte van resp. 326 en 311 roeden, waren verhuurd aan Philip de Backer en Willem van der Steen.

Het aan Maria Philippina Carton toekomende gedeelte bestond uit de volgende percelen, samen in één blok op de Grootte Heyde:

1. 194 roeden, verhuurd aan Franciscus de Coninck (nr.11),
2. 184 roeden, verhuurd aan Lodewijk vander Gucht (nr.12),
3. 181 roeden, verhuurd aan Philip Bulté (nr. 13),
4. 195 roeden, verhuurd aan Gillis Stevens (nr. 14),
5. 210 roeden (nr. 15),
6. 145 roeden (nr. 16),
7. 149 roeden (nr. 17), 5, 6 en 7 werden in blok verhuurd aan Franciscus van Roy, maalder,
8. 175 roeden, verhuurd aan Karel van den Brande.

Aan August Carton werden de volgende percelen toegewezen:

1. 160 roeden, verhuurd aan Constant Mostinckx (nr.19),
2. 318 roeden verhuurd aan Philip Bulté en Karel van den Haute (nr. 20),
3. 204 roeden, verhuurd aan Karel Mostinckx (nr' 21),

Deze drie stukken, deel uitmakende van het Hofveld, waren belast met een cijns van 6 oorden per dagwand (volle schout).

4. Een perceel groot 98 roeden (nr. 43),
5. Een perceel groot 55 roeden (nr. 44) en
6. een perceel groot 110 roeden (nr. 45), oorspronkelijk één geheel vormend, gelegen langs de Molenstraat en met ingang van St. Andries 1783 verhuurd aan Karel van den Brande voor een termijn van 50 jaar,
7. Een perceel groot 152 roeden, leenroerig, gelegen op het Kerselerenveld, een deel (nr. 51) verhuurd aan Karel Crabbe en het ander deel (nr. 52) aan Joost Meert.

Het deel van de nog minderjarige Charles Désiré Carton, vertegenwoordigd door zijn vader, omvatte:

1. een perceel groot 276 roeden op het Wolsemveld, doorsneden door het voetpad van Wolsem naar de kerk (de huidige Wolsemstraat), cijnsroerig, verhuurd aan Jan van den Cruyce van Dilbeek.

Of hetzelfde veld vier percelen, oorspronkelijk één geheel, grenzend aan de Pannesteert:

2. 43 roeden verhuurd aan Willem de Decker,
3. 100 roeden verhuurd aan Jan Vermeiren,

4. 177 roeden verhuurd aan Maarten Coppens,
5. 200 roeden verhuurd aan Franciscus Mosset,
op de Pannesteert:
6. 141 roeden verhuurd aan Franciscus van de Kerckhove,
7. 116 roeden verhuurd aan Gillis Puttaert.

Zolang deze eigendommen in bezit van de erfgenamen Vequemans zouden blijven, zouden zij vrijgesteld blijven van alle leen- en cijnsrechten, krachtens een overeenkomst tussen Philip Vequemans en de toenmalige heer van Bodegem, de Fierlant.

De oorspronkelijke eigendomstitel van het geheel van de eigendommen Vequemans, afgeleverd in 1676, bleef in bezit van August Carton. De mede-erfgenamen konden er steeds een afschrift van bekomen.

Hier eindigt de geschiedenis van het Castelhof als centrum van het domein. Bij onze verdere uiteenzetting zullen wij ons beperken tot het kasteel en de aanpalende gronden.

Een laatste rest van de voormalige wal, thans ook verdwenen. Op de achtergrond de schouw van de zagerij Poodt.

Een schilderij getuigt van het verleden

De afbeelding op de voorgaande bladzijde is een reproductie van een schilderij dat van groot belang is voor de iconografie van het oude Bodegem. Dit schilderij is van de hand van een onbekende meester van de Vlaamse school en, gezien in zijn historisch kader, dateert het uit het tweede kwart van de 18e eeuw.

Inderdaad, onderaan het schilderij bevindt zich een koperen plaatje met het opschrift "Terre et Seigneurie de Bodeghem-St. Martin (Comte de Tirimont) à messire Philippe de Vequemans des Barons de Sevenberghe et de la Verre". Op grond van deze verwijzing mag aangenomen worden dat het schilderij dateert uit de tijd van Philip Vequemans, dus tussen 1728, het jaar van zijn huwelijk, en 1741, het jaar van zijn overlijden.

Over de kunstwaarde van dit doek kan alleen door bevoegde kenners geoordeeld worden, doch het geeft in alle geval de indruk van degelijkheid en getuigt voor de vakkennis van de schilder.

Het centraal gedeelte van dit schilderij wordt ingenomen door de afbeelding van een statig gebouw in U-vorm. Op de binnenkoer van dit gebouw bemerkt men de deur met boogvormige omlijsting van witte zandsteen. De acht vensters die op deze binnenkoer uitgeven hebben dezelfde omlijsting.

Het gebouw is geflankeerd door twee ronde torentjes voorzien van kijkgaten. Deze torentjes schijnen niet rechtstreeks in verbinding te staan met het gebouw, want tussenin bemerkt men vaag de omtrek van wat evengoed een beeld als om 't even welke versiering zou kunnen zijn. Vóór de beide vleugels staat een boom, waarschijnlijk een fruitboom, alhoewel dit niet met zekerheid kan gezegd worden. Een tweeledig hek verleent toegang tot de binnenkoer. Het is opgehangen aan twee pijlers die de uiteinden vormen van twee symmetrisch gebogen muren die uitlopen op de twee hoektorentjes en zo de binnenkoer van de buitenwereld afsluiten. Rond het geheel is er een wal met juist vóór het hek een gemetselde brug. Meer op de voorgrond staan twee gebouwen. Het gebouw rechts schijnt gedeeltelijk althans, een woning te zijn, want een rookwolkje stijgt uit de schouw. Het gebouw links is waarschijnlijk een schuur. Hier hebben wij waarschijnlijk het neerhof dat afgesloten is door een haag.

Op de achtergrond rechts, een weinig links van de boom, ziet men een kerk met daar rond enkele woningen. Een weinig naar links, juist boven het hoektorentje, is er een witte vlek die - op het schilderij zelf is dit beter te zien - een gebouwencomplex schijnt voor te stellen.

Dat het hier gaat om een voorstelling van het Castelhof, zoals het er meer dan twee eeuwen geleden uitzag, ligt voor de hand. Het identificatieplaatje onderaan het schilderij is reeds meer dan een aanduiding in die richting. Niettegenstaande verscheidene verbouwingen gedurende de laatste twee eeuwen en rekening

gehouden met de grondige wijzigingen in de omgeving, mag de gelijkenis met het huidige klooster van de Witte Zusters opvallend genoemd worden. Niet alleen het hoofdgebouw, maar ook andere details bevestigen die indruk. De ligging van het dorpscentrum met de kerk ten opzichte van het landhuis, zoals voorgesteld op het schilderij, stemt uitstekend overeen met de werkelijkheid.

Het is verder niet uitgesloten dat de witte vlek boven het hoektorentje de Sint Wivina-abdij zou kunnen suggereren. In dit verband vestigen wij de aandacht op de ligging van deze abdij tegenover het Castelhof, die eveneens volledig overeenstemt met de voorstelling op het schilderij. De ligging van de abdij onderaan de flank van een heuvel is ook op het schilderij duidelijk weergegeven.

Doch ook door oude kaarten wordt de authenticiteit van de voorstelling op het schilderij bevestigd. Daar is vooreerst een kaart van 1712 die een klaar overzicht geeft van de toenmalige situatie ²⁹. Het algemeen uitzicht op deze kaart kan een vergelijking met dit op het schilderij best doorstaan. Op enkele details na, blijft op beide voorstellingen steeds hetzelfde algemeen beeld. Niettegenstaande deze kaart enigszins vertekend is - op een andere kaart uit die tijd en ook op kaarten van latere datum is dit niet het geval - is de ligging van de gebouwen onderling steeds dezelfde. Deze overeenkomst blijkt soms zelfs uit enkele details: zo is het woonhuis op het schilderij hoger dan het aanpalend gebouw, wat ook op de kaart het geval is. Dat er anderzijds kan gewezen worden op enkele afwijkingen, is niet zo verwonderlijk : men moet enerzijds rekening houden met de visie van de schilder die er soms geen graten in vindt de zaken mooier voor te stellen dan zij in werkelijkheid zijn, en anderzijds met de soms minder gevorderde vakkennis van de toenmalige landmeters en tekenaars, die met hun figuratieve kaarten niet zozeer een nauwkeurige weergave van de voorgestelde objecten beoogden, maar veeleer de algemene situatie wilden weergeven.

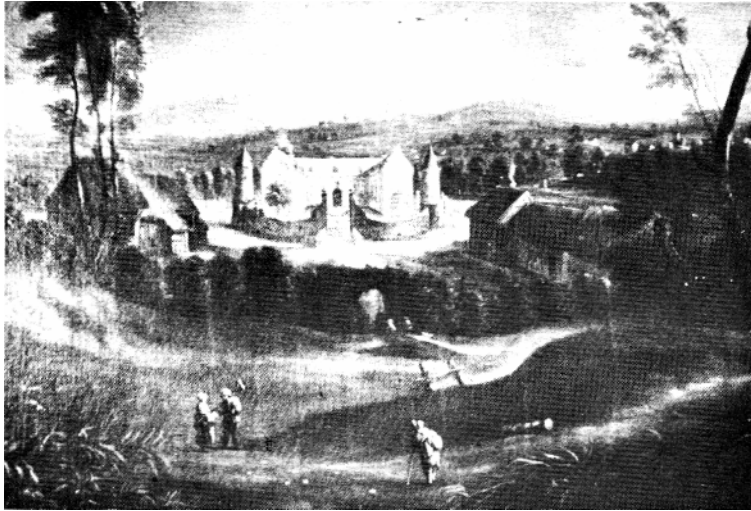
Hoe dan ook, op latere kaarten vertoont het Castelhof met zijn omgeving steeds hetzelfde beeld: het kasteel met de wal met steeds hetzelfde neerhof in de nabijheid. Tot diep in de 19e eeuw bleef de toestand quasi ongewijzigd. Rond 1850 verdween het neerhof. Op een kaart uit die tijd blijft alleen de schuur nog over, die korte tijd nadien eveneens verdween. Het is niet uitgesloten dat het terrein tussen het klooster en de Molenstraat nog grondvesten of andere resten bevat van de verdwenen gebouwen.

De geraadpleegde kaarten hebben ons in de mogelijkheid gesteld de evolutie van de toestand van en rond het Castelhof gedurende bijna drie eeuwen haast op de voet te volgen. Op enkele details na vertonen zij steeds hetzelfde algemeen beeld: het beeld dat door de naamloze kunstenaar uit de 18e eeuw - zij het dan misschien enigszins geïdealiseerd - op doek werd gebracht.

De inscriptie op het identificatieplaatje vraagt misschien wel enige opheldering. Daarom zal het misschien wel zijn nut hebben de betrekkingen tussen de familie

²⁹ O.C.M.W. Brussel, Archief St.-Jansgasthuis, nr 51.

Vequemans en de Barons de Sevenberghe et de la Verre na te gaan. Dank zij de inlichtingen ons welwillend verstrekt door Heer Graaf Moretus Plantin de Bouchout, de sympathieke voorzitter van de Gouw Antwerpen van het Verbond voor Heemkunde, zijn wij er zonder veel moeite in geslaagd dit probleem op te lossen.

Het Castelhof in het tweede kwartaal van de 18^e eeuw, naar een schilderij van een onbekende meester.

Het gaat hier eenvoudig om twee takken van dezelfde familie, Joannes of Jean Vequemans (1561- 1618), gehuwd met Cornelia Donckers, was de stamvader van deze twee takken. Hij had vijf zoons en vijf dochters.

Uit het huwelijk van de oudste zoon Georges (1590-1625) met Maria van Ginderdeuren werden zes kinderen geboren. De oudste zoon, eveneens George (1623- 1696), gehuwd met Catharina Lunden, was heer van la Verre en werd in 1671 in de adelstand verheven. Jean-Joseph, zijn zoon, was burgemeester van Antwerpen, verkreeg de titel van Baron met de mogelijkheid deze titel te verbinden met een heerlijkheid naar eigen keuze. Hij was geboren in 1658 en huwde met Reine-Marie van Hoorenbeke. Hij overleed in 1719. Zijn zoon Jean-Charles (1687-1737), baron de la Verre, huwde met Maria-Catharina Cheeús. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Ferdinand (1719-1766), de laatste baron de la Verre, gehuwd met Isabelle Roose de Baizy. Hij was tevens heer van Ranst en Millegem, waar hij het kasteel Zevenbergen betrok.

De tweede tak van de familie Vequemans, die wij maar de Bodegemse tak zullen noemen, had als stamvader Joannes (1593-1642). die gehuwd was met Maria Moens. Het was zijn zoon, eveneens Joannes (1622-1692), die in bezit kwam van de heerlijkheid Bodegem. Uit zijn huwelijk met Maria-Anna de Pottere werden verscheidene kinderen geboren, waaronder Joannes, de Kanunnik, Anna-Maria die huwde met Philippus-Ignatius de Fierlant, en Franciscus, gehuwd met Anna della Faille. Franciscus Vequemans had slechts één zoon, Philippus, wiens naam op het schilderij is vermeld. Gehuwd met Maria-Constantia de Collaert, had deze laatste vijf

kinderen, waarvan er drie zeer jong stierven. Er bleven slechts twee dochters over : Maria-Josepha-Ferdinanda, ongehuwd, en Maria-Joanna-Constantia, gehuwd met Franciscus Carton.

Deze laatsten hadden drie kinderen: Maria-Phillippina, Augustus-Constantinus en Carolus-Desiderius. Deze laatste zou onder de Franse bezetting meier van Bodegem worden.

Augustinus-Constantinus Carton huwde in 1787 met Bertha-Amelia de Biseau, dochter van Charles-Urbain-Joseph de Biseau, heer van Familleureux, een dorpje in Henegouwen. Na het overlijden van deze laatste ging de heerlijkheid Familleureux over naar zijn zoon Charles-François, die kinderloos stierf. Zijn neef Carolus-Adrianus Carton, zoon van Augustus-Constantinus en kleinzoon van Philip Vequemans, erfde de bezittingen van zijn oom. Hij liet aan zijn familienaam Carton de woorden "de Familleureux" toevoegen, en onder deze naam bleven zijn nakomelingen het kasteel van Familleureux betrekken.

Zo kwam ook het schilderij in Familleureux terecht en bleef er gedurende bijna twee eeuwen. Enkele jaren geleden wenste de laatste vrouwelijke overlevende van de familie Carton de Familleureux het doek van de hand te doen en nam contact op met het toenmalig gemeentebestuur van Bodegem, dat aldus de gelegenheid kreeg dit schilderij aan te kopen. Om bepaalde redenen kon het gemeentebestuur op deze aanbieding niet ingaan en bracht Graaf Weemaes op de hoogte. Deze slaagde erin het doek aan te kopen en sedertdien prijkt het in de hall van zijn prachtig landhuis, in het dorp waar het tenslotte toch thuishoort: in Bodegem !

De geschiedenis na 1800

Rond 1815 - de juiste datum konden wij nog niet achterhalen - kwam het Castelhof in bezit van Prosper Bilaut, afkomstig van Parijs, waar hij in 1193 geboren was. Uit zijn huwelijk met Anna-Catharina Goossens van Ternat werden 12 kinderen geboren, waarvan enkele zeer jong stierven.

Deze Prosper Bilaut heeft een zeer voorname rol gespeeld in het Bodegem van die tijd. Hij stond bekend als pachter, waaruit wij kunnen afleiden dat het Castelhof toen de zetel was van een belangrijk landbouwbedrijf. Inderdaad, in 1834 besloeg de uitbating een oppervlakte van 20 bunder 72 roeden. Deze gronden, alle eigendom, lagen verspreid over de Drie Hofvelden, het Careelveld, het Stetenveld en een perceel op de Langehoeve. Onder de ingezetenen van Bodegem was hij de voornaamste grondeigenaar, en onder alle eigenaars met gronden in Bodegem bekleedde hij de vierde plaats. In 1847 bestond het personeel uit 10 mannen en 4 vrouwen. Gedurende zekere tijd was hij lid van de kerkfabriek en van 1847 tot 1854 was hij burgemeester. Het was tijdens zijn beheer dat het gemeentehuis en de aanpalende school gebouwd werden. Blijkens notariële akte van 18 september deed hij ten voordele van de kerkfabriek afstand van zijn grond op de Langehoeve, groot 23,50 aren. Hij woonde toen in Elsene.

Na zijn overlijden bleef de familie Bilaut nog gedurende tientallen jaren in bezit van het Castelhof, doch de uitbating van het landbouwbedrijf werd aan huurders overgelaten, namelijk aan de familie D'Hauwer, die later de eigenaars en uitbaters van de watermolen werden.

Tot 1903 bleef het Castelhof eigendom van de afstammelingen van Prosper Bilaut. De laatste eigenaar uit deze familie was Jean-François Bilaut, advocaat te Brussel, die het op 17 juli van genoemd jaar verkocht aan Charles-Joseph de Gomrée de Morialmé, consul van Noorwegen, die er eigenaar van bleef tot 1917. Tot niet zolang geleden werd het voorste gedeelte van de rechtervleugel, dus nevens de toegangspoort, het "Noors huis" geheten. Ongetwijfeld is die benaming toen in zwang gekomen. Naar verluidt stond het gebouw gedurende de eerste drie oorlogsjaren verlaten en zou toen gebruikt geweest zijn als opslagplaats voor hop waarvan de opbrengst moest dienen voor hulp aan de behoeftigen uit de gemeente.

Op 2 juli 1917 werd het goed verkocht aan de echtgenoten Pierre Swaelens - Emerence de Tavernier, hotelhouders te St. Gillis-op-Brussel. Een goed jaar nadien, op 22 augustus 1918, veranderde het Castelhof opnieuw van eigenaar. Het kwam toen in bezit van Armand-Antoine-Joseph Wauters, expert bouwkundig landmeter. Deze richtte het in als varkenskwekerij. De zwijnen gekweekt met etensafval opgehaald in Brusselse hotels, waren ondergebracht in de linkervleugel, waarvan niet alleen het gelijkvloers, maar ook het eerste verdiep als verblijfplaats voor deze dieren werd gebruikt.

« Castel Hof », Bodeghem Saint-Martin.

Uitg. Schallée, Schilder, Ternath.

Het Castelhof omstreeks 1920

Na het overlijden van Armand Wauters op 8 juli 1938 bleef het goed onverdeelde eigendom van de weduwe, Anne-Marie Rademakers, en haar drie kinderen Joséphine-Jeanne-Anna, René-Constant-Joseph en Albert-Armand-Constant Wauters. De moeder was naakte eigenares van het geheel en vruchtgebruikster voor de helft, de kinderen hadden het vruchtgebruik ieder voor 1/6e deel.

Op 18 juli 1939 werd een gedeelte van de eigendommen openbaar verkocht. Twee percelen aan de Molenstraat, tussen de dreef en de beek, werden toegewezen aan Paul-Raymond-Ernest Bilaut, ere-raadgever bij het Hof van Beroep te Brussel, en zijn zuster Dorothee-Victorine-Alice, de eerste voor de naakte eigendom, de tweede voor het vruchtgebruik. Na het overlijden van Raymond Bilaut op 16 mei 1943 ging de naakte eigendom over naar Edouard Claeys-Brouaert.

De overblijvende eigendommen werden op 30 juni 1941 eveneens verkocht. De verkoopakte, opgemaakt door de notarissen Scheyven en Jacobs te Brussel, was in het Frans gesteld. Het goed werd omschreven als "une propriété dénommée 'Castelhof', sise à front de l'avenue du Moulin, comprenant drève d'entrée, corps de bâtiments d'habitation à étage, garage à étage, grange à étage, cour d'honneur, esplanade, serres et autres dépendances", met een totale oppervlakte van 2,66 Ha. Koper van het goed was Jacques-Charles Janssen, nijveraar te Brussel. Nog geen zes maand nadien, namelijk op 16 december van hetzelfde jaar, werd het opnieuw verkocht door bemiddeling van notaris Ferront te Dilbeek, aan Jeanne-Emilienne-Colette Ruquois, weduwe van Jean-Henri Van Hasbroeck. Op 14 juli 1943 verwierf zij ook de percelen die in 1939 verkocht waren aan Raymond Bilaut. Gedurende enkele jaren werd het gebouw gebruikt als fabriek van schoensmeer.

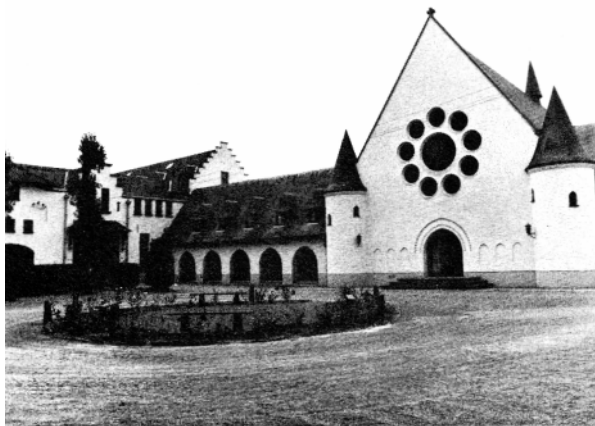
Het Castelhof en zijn omgeving (1712)

Eindelijk, op 18 januari 1949, werd het Castelhof met de bijhorende gronden door het ambt van notaris De Decker te Antwerpen verkocht aan de Congregatie van de Witte Zusters van Afrika, die de bedoeling hadden het in te richten als noviciaat.

Teneinde het geheel aan de behoeften van de kloostergemeenschap aan te passen, werden de noodzakelijke verbouwingen uitgevoerd, zodat er wel enige wijziging kwam in het algemeen uitzicht. Ook aan de enigszins verwaarloosde hovingen werd de nodige aandacht besteed. Het nog overblijvende gedeelte van de wal werd gedempt, wat misschien wel te betreuren is.

De watervoorziening stelde wel problemen. Door de Gebroeders Vyncke te Gullegem werd achter het hoofdgebouw een Artesische put geboord. Op een diepte van 75 m. vond men het zogenaamde "groenzand" met rijke watervoorraad, doch dit water was van mindere kwaliteit. Onder dit groenzand trof men een dikke laag rotssteen aan. Op een diepte van 122 m. vond men goed water, doch zeer ijzerhoudend, met als gevolg dat de "boiler" na een paar jaar doorgeroest was en men verplicht was een filter te plaatsen. In de nabijheid van de put werden twee vergaarbakken met een inhoud van ieder 500 l. geplaatst. Sedert de gemeente aangesloten is bij de openbare waterbedeling wordt deze installatie niet meer gebruikt.

Ook het interieur van het kloostergebouw onderging een grote wijziging. Het voorste gedeelte van de linkervleugel werd ingericht als autobergplaats, met daarboven de huiskapel die ook langs buiten toegankelijk is. Achter de garage bevinden zich de stookplaats, de was- en strijklokken en de koel- en voorraadkamers. Twee kleine vertrekken achteraan worden gebruikt als eetplaats voor de aalmoezenier en als nachtverblijf voor een eventuele bezoeker. Achter de kapel op de eerste verdieping hebben de oudere zusters hun eet- en zitplaats. Het gelijkvloers van de middenvleugel wordt gebruikt als keuken en kleine eetzaal. Daarnaast is er de grote eetzaal, doch deze maakt reeds deel uit van de rechtervleugel, die verder ingenomen wordt door de stemmige aula, die uitgaat op het zogenaamde tennisplein, en verder door twee conferentiezalen. Van de aula uit leidt een gang naar de kapel en naar twee lees- en ontspanningszalen. De rest van de eerste verdieping en de tweede verdieping zijn ingenomen door slaapvertrekken.

Zicht op een gedeelte van het hoofdgebouw met de kapel (foto S. Van De Velde)

In 1950-51 werd de kapel gebouwd naar het plan van bouwmeester Daniel Lipszyc. Dit neo-gotisch bedehuis is modern opgevat, maar is toch stemmig en sfeervol gehouden en vormt met het hoofdgebouw, het voormalige "s'heeren huys", en met de omgeving een harmonisch geheel. Het koor is zuidwaarts gericht.

Het schip van de kapel heeft vier normale traveeën ; een vijfde travee werd breder uitgewerkt, zodal deze de indruk wekt van een kruisbeuk. Deze laatste biedt plaats aan een predikstoel van Franse zandsteen. Er is ook een nis met het beeld van het H. Hart.

Links van het schip is er een kleine zijbeuk, een paar treden verhoogd, en van de rest gescheiden door overhoeks gemetselde pijlers waarop een plaat, eveneens van Franse zandsteen, rust. Hierdoor wordt een soort galerij gevormd die uitloopt op een nis met het beeld van O.-L.-Vrouw.

De communiebank, die de scheiding vormt tussen het koor en de rest van de kapel. bestaat uit een houten plank, geschraagd door een soort stevig ijzeren traliewerk, mooi afgewerkt maar waarschijnlijk zonder bijzondere kunstwaarde.

Het koor zelf heeft langs weerszijden een vierledig venster, waarvan de vakken gescheiden zijn door kolommen in metselwerk van anderhalve steen. Deze vensters, zoals trouwens ook die in het schip, zijn versierd met motieven van gebakken aarde in claustravorm. De bevoering van het koor, dat drie treden hoger ligt dan de rest van de kapel, is van gepolijste blauwe natuursteen, het zogenaamde klein graniet, terwijl de rest van de kapel belegd is met dezelfde steen. maar dan ongepolijst. De altaartafel en de tien pijlers waarop zij rust. zijn ook van Franse zandsteen, zoals overigens ook de koorbanken en de wijwatervaten.

Het kruisbeeld achter het altaar is een monumentaal stuk. Het kruis op zichzelf bestaat uit twee eenvoudige balken en biedt niets bijzonders. Doch het Kristusbeeld is zeker niet zonder enige kunstwaarde. Het is levensgroot en draagt sporen van polychromie en kan dateren van de eerste helft van vorige eeuw.

Het gewelf van de kapel is gesteund door spitsbogen in metselwerk waarop in de lengterichting ribben en kepers rusten, overdekt met geprefabriceerde platen. De zitbanken zijn van "pitch-pine", het overige mobilair, het schrijnwerk en de deuren zijn van eikenhout. Deze laatste zijn voorzien van panelen bestaande uit diagonaal geprofileerde planken.

Achteraan het hoogzaal, in de voorgevel dus, zijn ronde gekleurde glasramen geplaatst. De centrale rosace geeft een voorstelling van Sint-Martinus, de patroon van de parochie, die zijn mantel deelt met de bedelaar, met daarbij het opschrift: "Sanctus Martinus fecit hoc caritate - J. Colpaert 1951". De negen merkelijk kleinere rosacen die er omheen geplaatst zijn, zijn versierd met drielobbige bloemmotieven.

Het geheel van de kapel wekt de indruk van verfijnde soberheid, en wellicht is het daaraan te danken dat zij als een parel van moderne godsdienstige bouwkunst kan beschouwd worden.

Gedurende de restauratiewerken aan de parochiekerk, van 1973 tot 1975, was deze kapel het centrum van het parochiaal leven en sedertdien bleef zij ingeschakeld als hulpkerk.

Zoals reeds gezegd, was het aanvankelijk de bedoeling het Castelhof in te richten als noviciaat. En inderdaad, gedurende enkele jaren kregen talrijke jonge vrouwen uit diverse landen hier de nodige vorming en opleiding tot het kloosterleven en het missiewerk. Toen gonsde het Castelhof van leven en activiteit. Bij zomerdag kon men toen soms de jonge novicen in wit gewaad langs onze landelijke wegen zien kuieren, lachend en babbelend en steeds in opgewekte stemming. Dat waren toneeltjes van ongekunstelde levensblijheid, waarbij men even dromen kon, en die men niet zo gauw vergeet.

Doch dit is reeds verleden tijd.... Wegens het steeds dalend aantal kloosterroepingen kwam het voortbestaan van het noviciaat in het gedrang. Een tiental jaren geleden werden er in de kapel nog enkele zusters geprofest en dezelfde dag werden er twee jonge mannen diaken gewijd. Dit was het einde van het noviciaat.

Doch daarom was de rol van het Castelhof als klooster nog niet uitgespeeld. Het wordt regelmatig opengesteld voor retraites, bezinningsdagen en vergaderingen, zowel voor vreemde groepen als voor plaatselijke verenigingen. Sedert enkele jaren wordt het echter meer en meer gebruikt als rustoord voor oudere zusters die, na een welgevuld leven in de Afrikaanse missielanden, hier een veilige thuishaven vinden.

Tijdens hun bijna dertigjarig verblijf in Bodegem zijn de Witte Zusters vergroeid geraakt met de Bodegemse dorpsgemeenschap. Zij stellen zich, waar het enigszins mogelijk is, ten dienste van de plaatselijke bevolking. Het Castelhof heeft zijn geschiedkundige rol terug opgenomen, maar dan op een ander vlak: het is de zetel geworden van een nieuwe Bodegemse heerlijkheid, de heerlijkheid van het diepe geloof en het blijde Godsvertrouwen, de heerlijkheid van de dienende Liefde !

G. ROMEYNS

NAWOORD

Een geschiedkundige monografie is nooit "af". De vorser, en zeker de amateurvorser, heeft steeds af te rekenen met gebeurtenissen en omstandigheden die aan zijn aandacht ontsnappen of die hem nog onbekend zijn. Steeds komen nieuwe feiten aan het licht en het exploratieterrein is uitgestrekt en soms niet te overzien. Daarbij dient ook nog rekening gehouden te worden met de mogelijkheid van vergissingen of verkeerde interpretaties.

Toen ik het plan opvatte de geschiedenis van het Castelhof te schrijven, was ik mij van al deze moeilijkheden wel degelijk bewust. Doch anderzijds zag ik hierin ook een gelegenheid om te trachten enkele verkeerde opvattingen in verband met de geschiedenis van Bodegem uit de weg te ruimen. In hoever ik daarin geslaagd ben, zal door de lezers moeten beoordeeld worden.

Ik dank mijn vrienden van de Bodegemse Kulturele Werkgemeenschap voor hun zeer gewaardeerde steun. Ik dank eveneens Dr. G. Renson en Dr. V. Janssens voor hun vele raadgevingen en hun daadwerkelijke hulp. Mijn dank gaat ook naar Dr. Verbesselt en de Raad van Beheer van "Eigen Schoon en de Brabander" voor de mogelijkheid om deze brochure als overdruk te laten verschijnen.

Augustus 1978

G.R.

